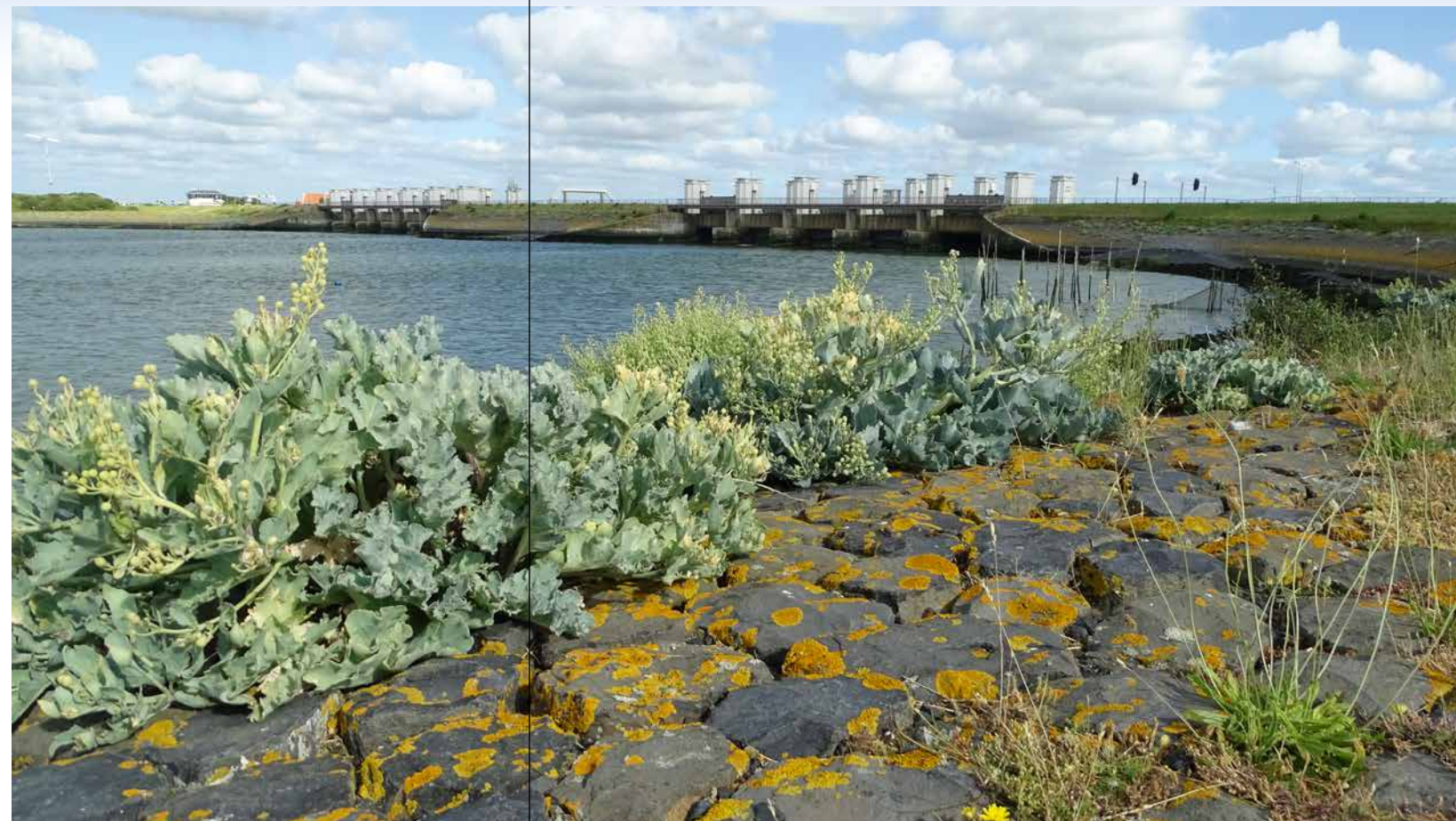




Joop Schaminée (links) en Ido Borkent bij een veldje gulden sleutelbloem.



Wilde kool op de Afsluitdijk. Zaden ervan zijn net op tijd voor de dijkvernieuwing geoogst.

# ‘Niet droef-toeteren maar aan de slag met borging van onze wilde flora’

‘Als we ons niet beter inspannen voor onze wilde flora, raken we op korte termijn veel soorten kwijt’, benadrukt vegetatiekundige en botanicus Joop Schaminée. Een onheilspellende boodschap. Toch houdt hij niet van ‘droef-toeteren’. Hij is meer van de handen uit de mouwen steken en van de inspirerende voorbeelden voor landschapsherstel en genenbehoud. Met onder meer Levend Archief, Operatie Peperboomje en Nationale Landschapsparken timmert hij samen met vele anderen aan de weg. Het werpt vruchten af: met ingang van dit jaar zamelt het Centrum voor Genetische Bronnen Nederland zaden in van inheemse bomen en struiken én van de wilde flora die verwant is aan cultuurgewassen.

— Ria Dubbeldam (Vakblad Natuur Bos Landschap)

> Ido Borkent (beheerder in het Nationaal Park Maasduinen redacteur van het Vakblad) gaat met professor Joop Schaminée (WUR en Radboud Universiteit) in gesprek over natuur- en landschapsherstel en het nut van genenbanken. Borkent trapt de discussie af: ‘De mens heeft ons landschap en de soorten die daaraan verbonden zijn, ongelofelijk over de kling gejaagd. Kijk naar mijn beheergebied de Maasduinen, alle habitattypen hebben het moeilijk. Groef ik tien jaar geleden een gat in de heide, dan vond ik de volgende ochtend er altijd wel een levendbarende hagedis in. Nu zie ik bijna geen hagedis meer. De teloorgang van de vlinders baart nog grotere zorgen: heideblauwtje, groentje; voorjaarsvlinders die ik eind april nog niet had gezien. De kunst is om het landschap zo in te richten dat natuurlijke processen weer de ruimte krijgen en soorten zichzelf kunnen redden. Dát is volgens mij de opgave.’  
**Schaminée:** ‘Je hebt het over natuurlijke processen. Hoe zie jij dan de rol van de mens? Het Nederlandse cultuurlandschap is niet ondanks maar dankzij de mens ontstaan. In de wereld vind je maar weinig plekken met op zo’n kleine

oppervlakte zo’n brede waaier aan landschapstypen. Zonder te plaggen, te beweiden, te begrazen en noem maar op zouden al onze halfnatuurlijke landschappen met hun mozaïeken aan plantengemeenschappen, in totaal 52 habitattypen – niet bestaan. Het is daarbij wel een kwestie van intensiteit, van maat houden. Veel systemen zijn door te veel menselijk toedoen niet meer in hun volheid aanwezig, sterk verarmd of verdwenen. Maar dankzij de vroege natuurbescherming is toch een groot deel van de diversiteit behouden.’

**Borkent:** ‘Als beheerder zie ik graag al die landschappen met hun levensgemeenschappen in oude glorie terug. Voor Maasduinen denk ik aan herstel van moerassen, hooilanden, beekdalen en overgangen naar de Maas.’

**Schaminée:** ‘De basisnatuur – het gewone, beleefbare, sympathieke landschap met leeuweriken, boerenwaluwen en dergelijke – zijn we inderdaad aan het kwijtraken. Hier hebben we iets te doen. De grootste winst is te behalen door het herstellen van de grote gradiënten tussen bijvoorbeeld duinen en polderland, tussen stuwwallen

en het rivierengebied. Het adagium van de commissie Van Vollenhoven, waarvan ik deel uitmaak, luidt dan ook: stel Nationale Landschapsparken in, grote gebieden waarop valt te sturen met waterbeheer, landbouw en klimaatadaptatie. Onder die grote landschapseenheden vallen dan de vele kleinschalige cultuurlandschappen. Duurzaam natuurbehoud en -herstel lukt niet op een postzegeltje.’

**Borkent:** ‘U bent een pleitbezorger van genenbanken om de inheemse flora te behouden. Mij lijkt dat niet zo zinvol. In een kapot landschap redt de wilde flora het niet.’

**Schaminée:** ‘We zullen wel moeten. Van de circa 1500 plantensoorten staan er meer dan 500 op de Rode Lijst en 70 daarvan, onze topflora, staan op het punt definitief uit ons land te verdwijnen. En... kwijt is kwijt. We moeten als de wiedeweerga de zaden van bedreigde populaties inzamelen, niet om er een museum van te maken maar om ze in herstelprogramma’s te gebruiken. Voor het programma Levend Archief winnen we in principe van alle bedreigde soorten zaden in en slaan deze op. Het heeft veel enthousiasme losgemaakt.

Wanneer we zo de laatste kleine populaties redden en deze door vermeerdering genoeg body kunnen geven, kunnen de soorten in – herstelde – landschappen weer een plek vinden.’

**Borkent:** ‘Gaat dat echt lukken? Landschappen zullen deels niet meer herstelbaar zijn omdat de hydrologie is verstoord, oerbanken zijn gebroken of het veen is afgegraven. Na herstel komen allerlei landschappen vast niet in hun oude verschijning terug. Wat heeft het voor zin om soorten die aangepast zijn aan het oude landschap te willen behouden. Laten we ervoor zorgen dat in de nieuwe landschappen die de komende decennia ontstaan, zich nieuwe soorten kunnen ontwikkelen.’

**Schaminée:** ‘In landschappen is wel degelijk een behoorlijke mate van herstel mogelijk. Kijk naar het Gerendal en het Gulpdal. En natuurlijk ontstaat er ook nieuwe natuur, met name in de dynamische wereld van de kust en het rivierengebied, waarvan we nog niet goed weten hoe het eruit gaat zien en welke soorten er een plek kunnen krijgen. We mogen het kind niet met het badwater weggoeien.’

**Borkent:** ‘Is het wel erg om soorten te verliezen? In de natuur is het nu eenmaal een komen en gaan van soorten.’

**Schaminée:** ‘Jazeker, maar de mens draait nu wel in een heel razend tempo de biodiversiteit de nek om. We ontkomen er niet aan om de botanische genetische diversiteit in een nationale zadencollectie te borgen, zoals voor landbouwgewassen allang prachtig is geregeld. Vreemd dat we hieraan voor de wilde flora nog moeten beginnen. We hebben die afspraak al in 1992 gemaakt door het Biodiversiteitsverdrag van Rio de Janeiro te ondertekenen en zijn het wettelijk verplicht conform Natura 2000, waarvoor we onze habitattypen in een gunstige staat moeten krijgen. Daar heb je de wilde flora bij nodig, de planten zijn de basis. Laten we als eerste stap beginnen met het borgen van alle 500 bedreigde soorten, onze Ark van Noach. België doet het al en ziet de urgentie. Vlaanderen en Wallonië hebben zo’n genenbank omarmd, een prestatie als je bedenkt dat beide landsdelen nauwelijks samenwerken.’

**Borkent:** ‘Is het uw bedoeling om de Nederlandse genenbank regionaal te organiseren?’

**Schaminée:** ‘Jazeker, onder meer omdat de genetische diversiteit regionaal is bepaald. Kijk naar parnassia. Door maaimachines is materiaal uit de duinen in Drenthe terecht gekomen. De diploïde kustpopulatie en tetraploïde binnenlandse parnassia zijn vermengd geraakt. De kruising blijkt helaas minder fit te zijn. We moeten dus ontzettend goed kijken naar de lokale genetische basis en hoe die inzetbaar is voor herstelprogramma’s. Knikkend nagelkruid laat zien hoe complex het is. In het Brabantse Ulvenhoutse bos groeide een extreem kwetsbare populatie op een ongunstige plek: in een greppeltje. Om de populatie te redden was het nodig om planten van elders in te brengen. Maar waar vind je verwante populaties? Landgoed Middachten aan de IJssel is de dichtst-





foto Hans Dijkstra, CAW

bijzondere populatie, maar een Belgische populatie vlak over de grens van Zuid-Limburg bleek door de gebondenheid aan het Maasdal genetisch meer verwant te zijn. De populaties zijn met elkaar gekruist en vorig jaar zijn nakomelingen in het Ulvenhoutse bos geplant. Het lijkt te werken. Inmiddels is een begin gemaakt met herintroductie van knikkend nagelkruid in Zuid-Limburg, ook in het Maasdal. In mei zijn in het bijzijn van de Gedeputeerde Geert Gabriëls planten van het gekruiste Ulvenhoutse-Belgisch materiaal uitgezet. **Borkent:** 'Wat jij doet met planten, doen wij in de Maasduinen met de knoflookpad. De nog aanwezige relictpopulatie zakte verder af als gevolg van opeenvolgende droge jaren. Met hulp van Natuurbalans en de TBO's is een vermeerderingsprogramma opgezet. Eisnoeren zijn uit het water gehaald en opgekweekt in het lab. Vijfhonderd dieren zijn als subadulten in het water uitgezet, een mooie boost voor de populatie. Met de genetische basis zit het vanzelfsprekend goed. Achteraf bleek dat we ook dieren uit de Hatertse Vennen en het IJsseldal hadden kunnen gebruiken, die schijnen dezelfde genetische basis te hebben.'

**Borkent:** 'Dit soort hersteloperaties en herintroducties lijken goed te gaan. Maar veel landschappen zijn misschien pas over een paar decennia hersteld en klaar voor versterking of herintroductie. Intussen schrijdt de klimaatverandering

voort. Kunnen nakomelingen uit de genenbank dat aan?'

**Schaminée:** 'Honderd procent zeker. En als er mensen zeggen dat we soorten uit het buitenland kunnen halen, zeg ik: nee, nee, nee. Neem de Zuid-Europese sleedoorn die al in maart bloeit, een maand eerder dan onze inheemse sleedoorn. Onze insecten hebben er niks aan. Maar je raakt wel een belangrijk punt: herstel van de standplaatsen is de belangrijkste opdracht, en als de beoogde soorten er dan niet kunnen komen, dan moet je ze een handje helpen. Maar alleen dan. Het Levend Archief is daarbij Plan B of C, als het anders niet meer lukt.'

**Borkent:** 'Introductie van nieuwe soorten is juist wat volop in bossen gebeurt in het kader van klimaatslim bosbeheer. Boomhazelaars, meelbessen, walnoten, steeneiken et cetera; in mijn ogen moeten we die niet hiernaartoe halen.'

**Schaminée:** 'We spreken dezelfde taal. Het adaptatievermogen van bomen is groot. Het is niet zo dat we straks geen zomereiken meer hebben. Een jaar of dertig geleden heeft het RIVM op basis van modellen doorgerekend dat er in 2020 tientallen plantensoorten verdwenen zouden zijn. Al die soorten zijn er nog! Planten en dieren hebben net als de mens een enorme drang tot overleven.'

**Borkent:** 'Wat daarbij helpt is natuurlijke verjonging. Van de 100.000 zaden hoeft er maar één het te redden. Maar dan moet verjonging wel

een kans krijgen. Daarvoor is een veel lagere wildbezetting en minder bosbegrazing nodig. In de Maasduinen wordt al twintig jaar met negen koeien op 120 hectare een seizoens-bosbegrazing gedaan. Er staan nog wel lijsterbessen, eikjes en zo, maar ze komen niet meer in bloei door constante vraat. Het lijkt me nu beter om met die begrazing te stoppen of het bijvoorbeeld eens in de vijf jaar in te zetten.'

**Schaminée:** 'Precies.'

**Schaminée verzucht:** 'We zijn bezig met mooie reddingsprogramma's, maar laat het in alsjeblieft een wettelijke taak worden. Gelukkig begint het standpunt van het ministerie te schuiven. Voor allochtone bomen en struiken beheert Staatsbosbeheer al enige tijd een levende genenbank, en sinds januari dit jaar is het ook verplicht om zaden te winnen en op te slaan. Het CGN zorgt voor de uitvoering. Er is meer succes. Het CGN heeft ook de opdracht gekregen om als wettelijke taak de wilde flora die verwant is aan onze cultuurgewassen, te borgen. Daar heb ik me suf voor gepraat de afgelopen jaren. Het gaat om meer dan driehonderd wilde soorten, waaronder zeegerst, strandbiet, zeelathyrus en wilde kool. Vijftig daarvan staan op Rode Lijst. Wilde kool komt extreem zeldzaam voor in de Noordwest-Europese kustzone. Nederland heeft een aantal populaties, waaronder de grootste op de Afsluitdijk. Het

CGN wist dat niet. De zaden zijn gewonnen, net op tijd, de dijk is opnieuw bekleed. Wilde kool is nota bene de moederplant van onze koolsoorten: van de spruitjes, rode kool, enzovoort. Het genetische materiaal is goud waard.'

Op provinciaal niveau voer ik ook campagne voor borging van botanische biodiversiteit en landschapsherstel. Vijf provincies doen al mee: Limburg (Operatie Peperboompje), Noord-Brabant, Zeeland, Groningen en Friesland. Ik verwacht dat meer provincies zullen volgen. We hebben de tijd mee, ook bij de botanische tuinen. Schaminée schuift een boekje toe: Levende archieven van de natuur – Stichting Nationale Plantencollectie als hoeder van botanisch erfgoed. In Nederland brengen we waardevolle botanische collecties van niet-inheemse soorten onder in Nationale Plantencollecties. We hebben er 120 van. Dat kunnen we natuurlijk ook doen voor populaties wilde plantensoorten. Staatbosbeheer, Natuurmonumenten en de Provinciale

**“We zijn bezig met mooie reddingsprogramma's, maar laat het alsjeblieft een wettelijke taak worden”**



foto Hans Dijkstra, CAW



Joop Schaminée: "Laten we de kruisbladgentiaan van Meijndel het predicaat 'van nationale betekenis' geven."



Zeelathyrus (*Lathyrus japonicus*).

foto's Joop Schaminée

Landschappen hebben dit omarmd. Laten we de kruisbladgentiaan van Meijndel het predicaat "van nationale betekenis" geven en bijvoorbeeld ook de amandelwolfsmelk aan de rand van het Savelsbos, de laatste populatie in Nederland. Door populaties die stempel te geven maken we beheerders trots op hun soorten en kunnen ze het publiek beter uitleggen waarom bepaalde maatregelen worden genomen. Als in het Savelsbos een paar bomen worden gekapt met de uitleg dat dit nodig is voor de amandelwolfsmelk die alleen nog maar daar staat, iedereen begrijpt dat.'

Het blijven hameren op de noodzaak van bescherming van de wilde flora, wordt langzamerhand beloond. Het ministerie LNV heeft Schaminée gevraagd op te schrijven wat nu precies de verplichtingen voor het behoud van de botanische diversiteit zijn, voortkomend uit nationale en internationale wetten en verdragen. Binnenkort presenteert hij het rapport Het heft in eigen hand. 'Het borgen van de genetische diversiteit van alle bedreigde plantensoorten in ons land en daaraan gekoppeld de inrichting van een genenbank is geen kwestie van wel of niet willen, het is een kwestie van móeten. De infrastructuur en de kennis zijn er al. Wageningen en Nijmegen zijn al zaadbanken aan het opzetten. De Universiteit Utrecht wil zelfs een speciaal complex bouwen. We zijn een beetje klaar met ons alleen maar druk maken over de panda en de walvis, we hebben ook onze eigen natuur waar we zorg voor moeten dragen.'

redactie@vakbladnbl.nl